
ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ
ТА ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.3

Н. М. ХУТОРЯН

**СТАТУТНІ ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ СТОРІН
ПЕНСІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Висвітлюються проблеми правового регулювання прав та обов'язків сторін пенсійних правовідносин. Аналізуються нормативно-правові акти, що регулюють права та обов'язки сторін пенсійних правовідносин, зокрема Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ін. Зауважується, що комплекс прав та обов'язків особи, що має право на пенсію, або пенсіонера та відповідного управління Пенсійного фонду саме щодо особи, яка має право на пенсію, на жаль, чітко не визначений у нормативно-правових актах, а розпорошений по багатьох з них, що, звичайно, не сприяє реалізації особою свого суб'єктивного права на пенсію. У зв'язку з цим ці права та обов'язки доцільно закріпити в Кодифікаційному акті – Пенсійному кодексі України. Аналізуються недоліки нового пенсійного законодавства та вносяться конкретні пропозиції щодо їх усунення та удосконалення пенсійного законодавства.

Ключові слова: пенсійні правовідносини, права та обов'язки сторін пенсійних правовідносин, пенсіонер, Пенсійний фонд України, пенсійне законодавство.

Хуторян Н.Н. Статусные права и обязанности сторон пенсионных правоотношений

Рассматриваются проблемы правового регулирования сторон пенсионных правоотношений. Анализируются нормативно-правовые акты, регулирующие права и обязанности сторон пенсионных правоотношений, в частности Закон Украины «Об общеобязательном государственном пенсионном страховании», Порядок подачи и оформления документов для назначения (перерасчета) пенсий согласно Закону Украины «Об общеобязательном государственном пенсионном страховании» и др. Подчеркивается, что комплекс прав и обязанностей лица, имеющего право на пенсию, или пенсионера и соответствующего управления Пенсионного фонда Украины относительно лица, имеющего право на пенсию, к сожалению, четко не определен в нормативно-правовых актах, а регулируется их множеством, что не содействует реализации лицом своего субъективного права на пенсию. В связи с этим указанные права и обязанности целесообразно закрепить в кодификационном акте – Пенсионном кодексе Украины. Анализируются недостатки нового пенсионного законодательства и вносят-

ся конкретные предложения, направленные на их устранение и совершенствование пенсионного законодательства.

Ключевые слова: пенсионные правоотношения, права и обязанности сторон пенсионных правоотношений, пенсионер, Пенсионный фонд Украины, пенсионное законодательство.

Hutorian Natalia. Rights and duties of the sides of pension legal relationships

The problems of the legal adjusting of rights and duties of sides of pension legal relationships light up in the article. Legal acts, which regulate right and duties of the sides of pension legal relationships are analyzed, in particular, the Law of Ukraine "On obligatory state pension insurance", Order of presentation and processing of documents for setting (counting) of pensions in accordance with the Law of Ukraine "On obligatory state pension insurance" etc. It is noticed that a complex of rights and duties of person which has a right on a pension, or pensioner and proper office of Pension fund exactly in relation to a person, which has a right on a pension, unfortunately, are not certain in the legal acts but nebulated on many of them, that usually does not contribute the realization of the subjective right on a pension by the person. In this connection it is expedient to consolidate these rights and duties in the codification act - Pension code of Ukraine. In the article the lacks of new pension legislation are analyzed and concrete suggestions are made in relation to their removal and improvement of pension legislation.

Key words: pension legal relationships, right and duties, pensioner, Pension fund of Ukraine, pension legislation, sides of pension legal relationships.

Незважаючи на те, що проблемам прав та обов'язків приділялась певна увага в монографічних та дисертаційних дослідженнях з пенсійного забезпечення при дослідженні надання окремих видів пенсійного забезпечення особам такими вченими, як Н.Б. Болотіна, М.І. Іншин, Т.В. Кравчук, Н.П. Коробенко, І.І. Михайлова, С.М. Прилипко, П.Д. Пилипенко, Г.В. Татаренко, В.О. Швець, М.М. Шумило, О.М. Ярошенко та ін., проте далеко не всі вони висвітлені. Крім того, поки що не знайшли своєї правової оцінки положення нового Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», яким значно звужено зміст прав осіб на пенсійне забезпечення.

Слід наголосити, що комплекс прав та обов'язків особи, що має право на пенсію, або пенсіонера та відповідного управління Пенсійного фонду саме щодо особи, яка має право на пенсію, на жаль, чітко не визначений у нормативно-правових актах, а розпорошений по багатьох з них, що, звичайно, не сприяє реалізації особою свого суб'єктивного права на пенсію. Частина цих прав міститься в основному спеціальному Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», у постанові Пенсійного фонду України «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 25 листопада 2005 р. №22-1 та інших нормативних актах. Деякі з прав пенсіонера можна виокремити із ст. 16 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», проте наголосимо, що права пенсіонера неідентичні правам застрахованої особи. Відповідно до цієї статті до прав пенсіонера належать: право обирати порядок здійснення пенсійних виплат; право оскаржувати в установленому законодавством порядку дії страховальника, виконавчих органів Пенсійного фонду, їх посадових осіб та інших суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; право на отримання пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбачених цим Законом.

У ст. 46 Конституції України закріплено право кожного на соціальний захист, який включає право на пенсійне забезпечення, яке, в свою чергу, на сьогодні включає право на пенсію за видами: за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника. Проте у ст. 8 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» закріплено право громадян не на пенсійне забезпечення, а право на отримання пенсій, але отримання пенсій є одним із прав у системі прав на пенсійне забезпечення, адже для отримання пенсій сторонам правовідносин треба здійснити ряд процедурних прав та обов'язків, які закріплені чи мають бути закріплені в об'єктивному праві й стають суб'єктивними лише за наявності відповідних юридичних фактів. Право на пенсію, на нашу думку, включає ряд інших прав: право на звернення за призначенням чи перерахунком пенсії, право вибору пенсії, право на призначення або перерахунок раніше призначеної пенсії, право на отримання пенсії, право на переведення з одного виду пенсії на інший вид пенсії, право на припинення виплати пенсії, право на поновлення виплати раніше призначеної пенсії, право на виплату недержаної пенсії, право на відмову від пенсії.

Згідно зі ст.8 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» право на отримання пенсій та соціальних послуг із солідарної системи мають: 1) громадяни України, які застраховані згідно із цим Законом та досягли встановленого цим Законом пенсійного віку чи визнані інвалідами в установленому законодавством порядку і мають необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, а в разі смерті цих осіб – члени їхніх сімей, зазначені у ст. 36 цього Закону, та інші особи, передбачені цим Законом; 2) особи, яким до дня набрання чинності цим Законом була призначена пенсія відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» (крім соціальних пенсій) або була призначена пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) за іншими законодавчими актами, але вони мали право на призначення пенсії за Законом України «Про пенсійне забезпечення» – за умови, якщо вони не отримують пенсію (щомісячне довічне грошове утримання) з інших джерел, а також у випадках, передбачених цим Законом, – члени їхніх сімей.

Особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, але добровільно сплачували страхові внески в порядку та розмірах, встановлених законом, до солідарної системи та/або накопичувальної системи пенсійного страхування, мають право на умовах, визначених цим Законом, на отримання пенсії і соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду та/або отримання довічної пенсії чи одноразової виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених цим Законом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Проте, як уже зазначалося, для того, щоб реалізувати це право, необхідно, щоб виникли правовідносини, а для цього потрібно здійснити ряд процедурних прав та обов'язків сторонам пенсійних правовідносин. Ці процедурні права і обов'язки можна виокремити із контексту нормативно-правових актів.

Згідно зі ст.44 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсіонер має право на звернення за призначенням (перерахунком) пенсії. Заява про призначення (перерахунок) пенсії та необхідні документи пода-

ються до територіального органу Пенсійного фонду або до уповноваженого ним органу чи уповноваженій особі в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики, особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально. Заява про призначення пенсії за віком може бути подана застрахованою особою не раніше, ніж за місяць до досягнення пенсійного віку.

Ці питання про подання заяви про призначення пенсії дещо конкретизовані у Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого відповідною постановою Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. №22-1. Заява про призначення пенсії працюючим громадянам і членам їх сімей (у зв'язку з втратою годувальника) та про відстрочку часу її призначення відповідно до Закону подається працівником (членом його сім'ї у зв'язку з втратою годувальника) до управління Пенсійного фонду України у районах, містах і районах у містах (далі – орган, що призначає пенсію) через уповноважену посадову особу підприємства, установи, організації (далі – посадова особа).

Звернення за призначенням пенсії може здійснюватися в будь-який час після виникнення права на пенсію, але не раніше, ніж за місяць до досягнення пенсійного віку. Днем звернення за пенсією вважається день приймання органом, що призначає пенсію, заяви про призначення, перерахунок, відновлення або переведення з одного виду пенсії на інший. Якщо заява пересилається поштою (крім випадків призначення (поновлення) пенсій), днем звернення за пенсією вважається дата, що зазначена на поштовому штемпелі місця відправлення заяви.

У разі якщо до заяви про призначення, відновлення пенсії додані не всі необхідні документи, орган, що призначає пенсію, письмово повідомляє заявника про те, які документи слід подати додатково, про що в заяві про призначення пенсії робиться відповідний запис. Якщо вони будуть подані не пізніше трьох місяців із дня повідомлення про необхідність подання додаткових документів, то днем звернення за пенсією вважається день приймання заяви про призначення пенсії або дата, зазначена на поштовому штемпелі місця відправлення заяви.

Якщо документи, які необхідно подати додатково, протягом трьох місяців не подані, пенсія за згодою особи призначається, відновлюється за наявними документами. У подальшому при надходженні додаткових документів пенсія перераховується зі строків, передбачених п. 4 ст. 45 Закону.

Днем звернення за перерахунком пенсії, переведенням з одного виду пенсії на інший вважається день приймання органом, що призначає пенсію, заяви з усіма необхідними документами. Згідно зі ст. 45 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсія призначається саме з дня звернення за пенсією, крім тих випадків, коли пенсія призначається з більш раннього строку. Наприклад, пенсія за віком призначається з дня, що настає за днем досягнення пенсійного віку, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення особою пенсійного віку. Пенсія по інвалідності призначається з дня встановлення інвалідності, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня встановлення інвалідності. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається з дня, що настає за днем смерті годувальника, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло протягом 12 місяців з дня смерті годувальника. Переведення з одного виду пенсії на інший здійснюється з

дня подання заяви на підставі документів про страховий стаж, заробітну плату (дохід) та інших документів, що знаходяться на час переведення з одного виду пенсії на інший в пенсійній справі, а також додаткових документів, одержаних органами Пенсійного фонду.

Відповідно до ст.10 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» особа має право вибору пенсійних виплат. Особі, яка має одночасно право на різні види пенсії (за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника), призначається один із цих видів пенсії за її вибором. Особі, яка має право на довічну пенсію, призначається один з видів довічної пенсії за її вибором.

Згідно зі ст.42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» особа, що отримує пенсію (пенсіонер) має право на індексацію та перерахунок пенсії у зв'язку зі збільшенням середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, прожиткового мінімуму та страхового стажу.

У цьому ж таки Законі (ст.46) закріплено право пенсіонера на виплату пенсії за минулий час. Також передбачено право на виплату пенсії у зв'язку з виїздом за кордон. У разі виїзду пенсіонера на постійне місце проживання за кордон пенсія, призначена в Україні, за заявою пенсіонера може бути виплачена йому за шість місяців наперед перед від'їздом, рахуючи з місяця, що настає за місяцем зняття з обліку за місцем постійного проживання (ст.51).

Одним із суб'єктивних прав є право домагання, яке полягає у зверненні до державних органів, у разі порушення прав, а отже, і невиконання обов'язків стороною правовідносин. При цьому виникають процесуальні пенсійні правовідносини. Об'єктивно це право впливає із ст.23 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яка передбачає, що спори, що виникають із правовідносин за цим Законом, вирішуються органами Пенсійного фонду та в судовому порядку та ст.107 Закону, згідно з якою Пенсійний фонд, його органи та посадові особи за шкоду, заподіяну особам внаслідок несвоєчасного або неповного надання соціальних послуг, призначення (перерахунку) та виплати пенсій, передбачених цим Законом, а також за невиконання або неналежне виконання ними обов'язків з адміністративного управління Накопичувальним фондом несуть відповідальність згідно із законом.

Відповідно, орган, що призначає пенсію, має певні юридичні обов'язки, які при виникненні пенсійних правовідносин стають суб'єктивними юридичними обов'язками органу, що призначає пенсію, тобто належними саме цьому органу і щодо конкретної особи, якій призначається пенсія.

Так, орган, що призначає пенсію, зобов'язаний: надати роз'яснення підприємствам, установам, організаціям та особам з питань призначення та виплати пенсій; у разі необхідності – бланки документів; допомогу особам, зазначеним у пункті 2 Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», щодо одержання відсутніх документів для призначення пенсії; прийняти заяву про переведення з одного виду пенсії на інший, про перерахунок пенсії й поновлення виплати раніше призначеної пенсії при наявності в особи всіх необхідних документів; розглянути питання про призначення пенсії, відстрочку часу її призначення, перерахунок та відновлення виплати раніше призначеної пенсії, а також про переведення з одного виду пенсії на інший при зверненні особи з відповідною заявою.

При прийманні документів орган, що призначає пенсію, зобов'язаний: а) перевірити правильність оформлення заяви й подання про призначення пенсії, відповідність викладених у них відомостей про особу даним паспорта та документам про стаж; б) здійснити попередню правову експертизу змісту і належного оформлення представлених документів; в) перевірити правильність копій відповідних документів, зафіксувати й засвідчити виявлені розходження.

Згідно з п. 39 постанови Пенсійного фонду України «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсії відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» не пізніше 10 днів після надходження заяви з необхідними для призначення, перерахунку, переведення з одного виду пенсії на інший та поновлення раніше призначеної пенсії документами орган, що призначає пенсію, повинен розглянути подані документи та прийняти рішення щодо призначення, перерахунку, переведення з одного виду пенсії на інший та поновлення раніше призначеної пенсії без урахування періоду, за який відсутня інформація про сплату страхових внесків до Пенсійного фонду України. Після надходження даних про сплату страхових внесків провести перерахунок пенсії з урахуванням цього періоду з моменту призначення пенсії. Слід наголосити, що, на відміну від обов'язку призначити пенсію, здійснити її перерахунок у зв'язку із збільшенням трудового стажу, обов'язок здійснити перерахунок пенсії у зв'язку із збільшенням середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, та збільшенням прожиткового мінімуму виникає в існуючих правовідносинах без подання відповідної заяви від пенсіонера, тобто його волевиявлення презюмується. Аналогічно без подання заяви пенсіонера здійснюється й індексація у зв'язку з інфляцією пенсії, призначеної пенсіонеру.

Не пізніше 10 днів після винесення рішення орган, що призначає пенсію, зобов'язаний видати або направити адміністрації або особі повідомлення про призначення, відмову в призначенні, перерахунку, переведенні з одного виду пенсії на інший із зазначенням причин відмови та порядку його оскарження.

Орган, що призначає пенсію, зобов'язаний провести виплату пенсії не пізніше одного місяця з дня прийняття рішення про призначення, перерахунок, переведення з одного виду пенсії на інший та про поновлення пенсії.

Згідно з п. 45 Порядку документом, який підтверджує призначення особі пенсії, є пенсійне посвідчення, що видається органом, що призначає пенсію, відповідно до Порядку обліку, зберігання, оформлення та видачі пенсійних посвідчень в Пенсійному фонді України та його органах, затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду від 25 березня 2004 р. № 4-1, зареєстрованого у Міністерстві юстиції 6 квітня 2004 р. за № 427/9026 (із змінами).

У разі звернення пенсіонера орган, що призначає пенсію, зобов'язаний видати виписку з розпорядження про призначення (перерахунок) пенсії з інформацією про періоди страхового стажу та заробітної плати (доходу), яка врахована при розрахунку пенсії.

Згідно зі ст. 22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» органи Пенсійного фонду повинні дотримуватися вимог, передбачених законодавством про інформацію. Надання органами Пенсійного фонду відомостей, що містяться в системі персоналізованого обліку, іншим юридичним і фізичним особам, крім органів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та перелічених у частині другій цієї статті, допускається лише за рішенням суду у випадках, передбачених

законом. Пенсійний фонд забезпечує комплекс організаційних та технічних заходів, спрямованих на захист відомостей, що містяться в системі персоніфікованого обліку, в тому числі забезпечує обмеження кола службових осіб, які в силу своїх службових обов'язків мають доступ до відомостей, що містяться в системі персоніфікованого обліку.

Особи, які мають доступ або користуються відомостями, що містяться в системі персоніфікованого обліку, за незаконне розголошення цих відомостей несуть відповідальність згідно із законом.

Орган, що призначає пенсію, має право згідно з п. 38 Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» вимагати від підприємств, установ та організацій, фізичних осіб дооформлення в трьохмісячний термін з дня подання заяви, прийнятих і подання додаткових документів, а також перевіряти в необхідних випадках обґрунтованість їх видачі.

Згідно зі ст. 49 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» органи Пенсійного фонду можуть припинити або поновити виплату пенсій за своїм рішенням або рішенням суду. Так, виплата пенсії за рішенням територіальних органів Пенсійного фонду або за рішенням суду припиняється: якщо пенсія призначена на підставі документів, що містять недостовірні відомості; у разі смерті пенсіонера; у разі неотримання призначеної пенсії протягом 6 місяців підряд; в інших випадках, передбачених законом. Поновлення виплати пенсії здійснюється за рішенням територіального органу Пенсійного фонду протягом 10 днів після з'ясування обставин та наявності умов для відновлення її виплати.

Відповідно до ст.50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» органи Пенсійного фонду мають право на утримання надміру виплачених сум пенсій. Суми пенсій, виплачені надміру внаслідок зловживань з боку пенсіонера або подання страхувальником недостовірних даних, можуть бути повернуті пенсіонером добровільно або стягуються на підставі рішень територіальних органів Пенсійного фонду чи в судовому порядку. Органи Пенсійного фонду мають право на відрахування з пенсії, які провадяться в установленому законом порядку на підставі судових рішень, ухвал, постанов і вироків (щодо майнових стягнень), виконавчих написів нотаріусів та інших рішень і постанов, виконання яких відповідно до закону провадиться в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

Деякі повноваження (права та обов'язки Пенсійного фонду щодо іншої сторони пенсійних правовідносин – пенсіонера передбачені й у Положенні про Пенсійний фонд України, затвердженому Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. Пенсійний фонд України, відповідно до покладених на нього завдань, здійснює, крім тих, що стосуються соціального пенсійного страхування, повноваження, що безпосередньо впливають на забезпечення реалізації суб'єктивного права на пенсію кожним громадянином України. До таких повноважень, зокрема, належать: забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, визначених законодавством; надає страхувальникам та застрахованим особам інформацію, визначену законодавством; вживає, відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, заходів до переказування пенсій громадянам, які

виїхали на постійне місце проживання за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які постійно проживають в Україні; дає роз'яснення з питань застосування законодавства про збір та ведення обліку єдиного внеску та разом із Міністерством – з питань призначення, перерахунку та виплати пенсій; організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних із діяльністю Пенсійного фонду України; забезпечує у межах повноважень реалізацію державної політики щодо державної таємниці та інформації з обмеженим доступом, контроль за її збереженням в апараті Пенсійного фонду України.

Особи, які виходять на пенсію, або пенсіонери мають відповідно також кореспондуючі права органів Пенсійного фонду обов'язки, а також інші обов'язки: пред'являти свідчення про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування на вимогу посадових осіб органів Пенсійного фонду; надавати на вимогу органів Пенсійного фонду документи, що засвідчують відомості, які є чи мають бути занесені до персональної облікової картки та мають значення для справи; повідомляти органи Пенсійного фонду про зміну даних, що містяться в персональній обліковій картці, про виїзд за кордон та про зміну статусу пенсіонера як застрахованої особи (наприклад, про розірвання трудового договору особи, що перебуває на пенсії і одночасно працювала, або, навпаки, особа, яка отримує пенсію і ніде не працювала, вирішила укласти трудовий договір і знову стала застрахованою особою), виконувати інші вимоги, передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та іншими нормативно-правовими актами.

Але слід наголосити, що ці права та обов'язки сторін пенсійних правовідносин не закріплені системно текстуально як права та обов'язки в законі, їх можна виокремити як права і обов'язки з різних нормативно-правових актів саме шляхом контекстуального тлумачення норм. Це, звичайно, аж ніяк не сприяє реалізації суб'єктивного права осіб на пенсійне забезпечення.

Ще раз зауважимо, що зовсім не випадково тут названі права і обов'язки сторін пенсійного забезпечення, передбачені чинним законодавством. Адже межі суб'єктивних прав і обов'язків сторін пенсійних правовідносин визначаються саме нормами об'єктивного права.

Слід наголосити, що після пенсійної реформи, на превеликий жаль, ці межі набуття суб'єктивних прав на пенсію змінилися, що значно погіршило реалізацію суб'єктивного права на пенсію як тими особами, які виходять на пенсію після прийняття Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 р., так і особами, які є пенсіонерами, пропрацювали після виходу на пенсію два роки і хочуть здійснити перерахунок пенсії у зв'язку зі збільшенням страхового стажу. Йдеться про юридичні факти як підстави виникнення пенсійних правовідносин, а саме: збільшення страхового (трудового) стажу на десять років: для жінок з 20 до 30 років, для чоловіків – з 25 до 35 років для призначення тієї ж само мінімальної пенсії, на яку вони мали право відповідно до раніше чинної редакції ч.1 ст.28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» за наявності стажу відповідно 20 і 25 років. Тепер же Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 р. передбачено внесення змін до абзаців 1 та 2 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно з якими «мінімальний розмір пенсії за віком з урахуванням збільшення пенсії, передбаченого абзацом другим частини

першої, за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу, встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом.

За кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до статті 27 цього Закону, але не більш як на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком, зазначеного в абзаці першому ч.1 ст.28 Закону». Це означає, що для призначення мінімальної пенсії працівникові вже треба пропрацювати не 20 років для жінок і 25 для чоловіків, а відповідно 30 і 35 років. Крім того, згідно з новою редакцією ст. 28 Закону право на збільшення на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до ст.27 Закону, але не більше як 1 відсоток мінімальної пенсії за віком виникає у жінок не після 20, а після 30 років страхового стажу, а у чоловіків не після 25, а після 35 років страхового стажу. Отже, пенсії для осіб, які виходять на пенсію зараз зменшені на 10 відсотків мінімальної пенсії за віком тільки за рахунок збільшення пенсійного віку для отримання пенсійного забезпечення.

Це є порушенням не лише ч. 2 ст. 22 Конституції України, а й порушенням принципу рівності перед законом, закріпленим у ст. 24 цієї ж Конституції. Тому доцільно відмовитися від збільшення на 10 років для жінок і чоловіків тривалості страхового стажу, який дає право на мінімальну пенсію.

Наступною підставою, яка віддаляє настання суб'єктивного права на пенсію для жінок є збільшення пенсійного віку для жінок на 5 років, тобто суб'єктивне право на пенсію настає у них не в 55, а в 60 років.

Значно погіршився і порядок обрахунку пенсії. Одним із головних показників при обрахунку пенсії є середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України. І якщо раніше відповідно до попередньої редакції ч. 2 ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» як показник при обрахунку пенсії бралася середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії, то зараз відповідно до Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 р., яким внесено зміни до ч. 2 ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та до багатьох інших спеціальних законів, при обрахунку пенсії як показник береться середня заробітна плата (дохід) у середньому на одну застраховану особу в цілому в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії. У зв'язку з підвищенням мінімальної заробітної плати щороку, показник середньої заробітної плати (доходу), взятий не за попередній рік, а за три попередніх календарних роки значно знизить розмір нарахованої пенсії. У зв'язку з цим доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 40 Закону України, де передбачити, що «Зс – середня заробітна плата (дохід) у середньому на одну застраховану особу в цілому в Україні, з якої сплачено страхові внески, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії».

Відповідно, викликають зауваження і норми, які регулюють перерахунок пенсії. Так, відповідно до п. 4 ст. 42 Закону «у разі якщо застрахована особа після призначення пенсії продовжувала працювати, перерахунок пенсії проводиться з урахуванням не менш як 24 місяців страхового стажу після призначення (попереднього перерахунку) пенсії незалежно від перерв у роботі. Перерахунок пенсії

проводиться із заробітної плати (доходу), з якої обчислена пенсія». Видається несправедливим здійснювати перерахунок пенсії без врахування заробітної плати за 24 місяці страхового стажу, з якої сплачувалися страхові внески, оскільки пенсія в такому разі буде, як правило, меншою. Правда, в ч. 2 п. 4 ст. 42 Закону закріплено, що за бажанням пенсіонера перерахунок пенсії проводиться із заробітної плати за періоди страхового стажу, зазначені в ч. 1 ст. 40 цього Закону. Але виникає питання, чи знають закон особи пенсійного віку, щоб виявити таке бажання і чи завжди запитає про таке бажання інспектор? Частина 1 ст. 40 Закону передбачає, що «для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року. За бажанням пенсіонера та за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами у період до 1 січня 2016 року або в разі, якщо страховий стаж починаючи з 1 липня 2000 року становить менше 60 місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 1 липня 2000 року незалежно від перерв». На наш погляд, це повинно бути загальним правилом, а винятком повинна бути норма, що «за бажанням пенсіонера перерахунок пенсії проводиться із заробітної плати (доходу), з якої обчислена пенсія».

Знову ж таки, п. 4 ст. 42 Закону передбачає, що перерахунок пенсії здійснюється із застосуванням показника середньої заробітної плати (доходу), який враховувався під час призначення (попереднього перерахунку) пенсії, тобто показник середньої заробітної плати (доходу) за рік чи навіть, що гірше, за три роки, які передують року звернення за перерахунком пенсії, застосовано не буде. Особа, яка працювала та із заробітної плати якої відраховувались страхові пенсійні внески, повинна мати право при перерахунку пенсії на застосування показника середньої заробітної плати за рік, що передує року звернення за перерахунком пенсії. Тому п. 4 ст. 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» потребує внесення відповідних змін.

Висловлені пропозиції щодо удосконалення призначення та перерахунку пенсії сприятимуть удосконаленню закону та забезпеченню недоторканності пенсійних прав громадян, гарантованих Конституцією та чинним законодавством України.

УДК 347.513

I. С. ТИМУШ

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Розглянуто питання щодо становлення та розвитку інституту моральної шкоди в зарубіжному та українському законодавстві. Розкрито основні шляхи удосконалення законодавства України щодо відшкодування моральної шкоди.

Ключові слова: моральна (немайнова) шкода, моральні страждання, фізичні страждання, психічна шкода, духовна шкода.

© ТИМУШ Ірена Сергіївна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ